

Considerente privind analiza reformelor agrare din 1921 și 1945, respectiv a cooperativizării agriculturii în România după 1949

ISTVÁN VALDMAN

doctorand în drept, Universitatea din Debrecen, Școala
Doctorală de Științe ale Statului și Dreptului Marton Géza
E-mail: valdmanistvan@yahoo.com

REZUMAT

Problema exproprierii terenurilor agricole a avut întotdeauna o importanță deosebită în sfera politică și juridică, deoarece cultivarea terenurilor era din timpuri străvechi mijlocul de asigurare a veniturilor necesare atât consolidării puterii, cât și apărării țării împotriva atacurilor altor popoare. Legile constituționale și Constituțiile au apărat dreptul la proprietate privată, cu mai multă sau mai puțină rigoare, însă era prezentă în ele și posibilitatea statului de a expropria pentru utilitate publică. Reformele agrare însă au vizat mari suprafețe, și vaste categorii de expropriați respectiv de beneficiari ai exproprierilor, garanțiile constituționale privind o dreaptă și prealabilă despăgubire în caz de expropriere fiind aplicate cu dificultăți și întârzieri sau deloc. Importanța acestui subiect de cercetare constă în contribuirea la o mai bună înțelegere a problemelor legate de dreptul de proprietate asupra terenurilor agricole în diverse contexte istorice.

CUVINTE CHEIE

reformă agrară, cooperativizare, argumente economice și politice, Transilvania.

Considerations on the Analysis of the Agrarian Reforms of 1921 and 1945, Respectively on the Cooperativization of Agriculture in Romania After 1949

ABSTRACT

The issue of agricultural land expropriations has always been of particular importance in the political and legal sphere, since the cultivation of land was from ancient times the means of securing income, necessary both for the consolidation of power and for the defence of the country against the attacks of other peoples. Constitutional laws and Constitutions defended the right to private property, with more or less vigour, but the possibility for the state to expropriate for public utility was also present. The agrarian reforms, however, targeted large areas, vast categories of expropriated and of beneficiaries of expropriations, the constitutional guarantees regarding a fair and prior compensation in case of expropriation being applied with difficulties and delays or not at all. The importance of this research topic lies in contributing to a better understanding of agricultural land ownership issues in various historical contexts.

KEYWORDS

agrarian reform, cooperativization, economic and political arguments, Transylvania.

I. INTRODUCERE

Structura proprietății în privința terenurilor agricole din Transilvania a format obiectul a numeroase studii, de vreme ce agricultura a avut o influență determinantă în dezvoltarea regiunii.

De-a lungul istoriei dobândirea și transferul dreptului de proprietate asupra terenurilor agricole nu au fost niciodată doar simple acte juridice civile, fiind influențate în mod primordial de acțiuni politice, de vreme ce stăpânirea terenurilor asigura baza materială necesară acaparării sau păstrării puterii. Cei care și-au dovedit vrednicia au fost răsplătiți cu terenuri, iar cei infideli cu confiscarea proprietăților funciare, prin acte cu valoare juridică de împrumut sau expropriere emane de la puterea statală.

După consolidarea treptată, dar ireversibilă a parlamentarismului în detrimentul puterii absolute a conducătorului statului, au intervenit legi moderne care pe de o parte garantau proprietățile particulare, dreptul de a dona proprietățile agricole private și dreptul la moștenire, pe de altă parte prevedeau posibilitatea exproprierii fie ca sancțiune penală complementară, fie pentru a satisface un interes public.

Prezentul studiu își propune ca scop analizarea legislației privind exproprierile și împrumutările de terenuri agricole începând cu anul 1921, continuând cu perioada 1945–1949, oprindu-se apoi la cooperativizarea socialistă, care reprezenta de asemenea o formă de expropriere a terenurilor agricole, dar și a raționamentelor enunțate pe baza cărora s-au realizat exproprierile și împrumutările, încercând a se urmări eficiența demersurilor din punct de vedere economic.

II. EXPROPRIERI ÎN BAZA PRIMEI REFORME AGRARE DIN 1921

La sfârșitul Primului Război Mondial, Regatul României și-a extins treptat autoritatea și legislația în zonele intracarpătice din Transilvania, Partium, Banat și Maramureș.

După 1 decembrie 1918, locuitorii de naționalitate românească din aceste zone și-au declarat intenția de a se alătura statului român format din Muntenia și Moldova.

Deși locuitorii maghiari și secui au decis prin adunările populare ținute să rămână în cadrul vechiului stat, pe teritoriul Regatului Maghiar, după încetarea operațiunilor militare, administrația statului maghiar a fost desființată, fiind înlocuită de autoritățile române aflate sub puterea Consiliului Dirigent de la Sibiu.

Încă din 1919 începe inventarierea moșiilor cu suprafețe care ar depăși 100 de hectare și cartografierea acestora. A fost înființat sistemul de închirieri forțate de terenuri,

care a furnizat foștilor soldați, văduvelor, țăranilor fără pământ, proprietarilor de mai puțin de 10 iugăre și familiilor mobilizate de Consiliu terenuri spre închiriere.¹

Închirierile forțate nu au îmbunătățit nici calitatea agriculturii nici veniturile chirieșilor, întrucât aceste păături sociale nu aveau în general cunoștințele, experiența, activele și capitalul necesar.

Cu toate acestea, din punct de vedere politic, acest sistem a fost înaintașul unei reforme agrare ulterioare edictată prin lege pentru Transilvania luată în sens larg.

Măsurile de reformă agrară au fost luate în detrimentul proprietarilor de naționalitate maghiară și săsească și în beneficiul populației românești.

Odată cu intrarea în vigoare a Legii pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș din 1921,² au fost abrogate reglementările Consiliului Dirigent (3.911/1919, 2.470/1920 și 4.167/1919).

Reforma s-a bazat pe sistemul de evidență cadastrală existentă, anume pe cărțile funciare, care, chiar privite din perspectivă actuală, au fost fiabile și precise în toată Monarhia dezintegrată, inclusiv în Transilvania.

Ca prim pas, conform articolului 66 din Legea privind reforma agrară, exproprierea era notată în toate cărțile funciare în care au fost înregistrate terenuri care urmau să cadă sub procedura exproprierii; instanțele de district (ca autorități ale cărților funciare) trebuiau să furnizeze extrase de cărți funciare pentru comitetele de expropriere districtuale.

Aceste înregistrări pot fi încă întâlnite și azi în multe cărți funciare, procedura notării exproprierii neechivalând cu dovada faptului că exproprierile au fost făcute în mod legal în raport cu terenul în cauză, ele având doar caracter informativ cu privire la declanșarea procedurilor.

Obiectivele declarate ale Legii privind reforma agrară au fost următoarele:

1. Extinderea și suplimentarea moșiilor țăărănești rurale, pășunilor și pădurilor comunale;

2. Promovarea dezvoltării industriei naționale, oferind terenurile necesare pentru instalațiile industriale existente sau care se vor înființa în viitor datorită condițiilor geografice, geodezice și geologice;

3. Ușurarea vieții pentru orașe și centre miniere, industriale și balneare, oferirea de terenuri, crearea unor ferme mici pentru muncitori, funcționari și alți rezidenți cu posibilități modeste;

4. Pentru a satisface interesele publice generale, culturale, economice, sociale și fizice ale publicului.

Dacă acceptăm că marile proprietăți au fost întreprinderi economice funcționale, interesul statului era să colecteze venituri fiscale mai mari pentru a putea asigura funcțiile publice la un nivel superior. Sistemul marilor proprietăți era mai eficient din punct de vedere economic decât existența multor ferme mici, facilitarea dezvoltării

1 Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și Ținuturilor românești din Ungaria, Resortul agriculturii, Ordonanță nr. 82/A despre arândarea moșiilor statului, publicată în Gazeta oficială nr. 14 din 20 februarie 1919.

2 Lege din 30 iulie 1921 pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș publicat în M. Of. nr. 93/30 iul. 1921.

marilor proprietăți ar fi putut oferi un venit mai mare pentru cei care au lucrat în cadrul acestora precum și în favoarea statului. Istoria a dovedit neechivoc faptul că adevărata dezvoltare se datora forței financiare a întreprinderilor mari, chiar multinaționale, în prezent existând din nou în România ferme mari care administrează suprafețe de sute și mii de hectare.

De ce nu a fost aleasă această soluție rezonabilă de Parlamentul vremii?

Cele mai plauzibile explicații pentru ignorarea celor mai bune soluții economice merită rezumate și azi, chiar și din cauza faptului că nici după trecerea a 100 de ani de la începutul aplicării Legii de reformă agrară nu se poate considera că aceasta procedură a fost finalizată, de vreme ce există și azi solicitări de reconstituire a dreptului de proprietate privată asupra terenurilor care privesc parcele afectate de Reforma agrară din 1921.

Nu este fără interes o analiză a rolului Bisericii Greco-Catolice în evenimentele care au dus la edictarea Legii reformei agrare, de vreme ce o parte însemnată a personalităților aflate la conducerea Transilvaniei după 1918 și care au militat pentru unirea cu Regatul României au studiat în școlile și universitățile fostei Monarhii cu ajutorul acestei Biserici. Pe lângă prezența militară locală românească, provenind din cadrul fostei armate cezaro-crăiești, a fost necesară activitatea politicianilor, avocaților și profesioniștilor pentru desăvârșirea reformei agrare. Printre aceștia a fost însemnată proporția celor promovați prin intermediul Bisericii Greco-Catolice și care au fost nemulțumiți față de administrația maghiară și Biserica Romano-Catolică.

Peste aceste nemulțumiri s-a suprapus prezența militară, apoi aflulul de funcționari din Vechiul Regat.

În prisma acestora, nu poate trece neobservat faptul că reforma agrară nu profita prea mult etniei maghiare sau saxone din Ardeal.

Soldații trecuți prin războiul mondial, au cerut, de asemenea schimbări, o mai mare libertate națională și o mai mare bunăstare financiară. Opiniile socialiste erau în plină răspândire, astfel că reforma agrară a fost un bun instrument pentru ameliorarea nemulțumirilor, în special că toate condițiile erau optime: exista un număr semnificativ de mari proprietari maghiari și sași, pe de o parte, iar necesitatea împrumietării unui număr mare de persoane, din categoriile cărora în timpul războiului a fost promisă o mai echitabilă distribuie a resurselor funciare pe de altă parte.

Partidele românești din Vechiul Regat au avut de asemenea nevoie de o bază de vot, ca și partidele transilvănene de altfel, așa că cei cu hotărârile de împrumietărire în buzunare aproape sigur au pus ștampila pe „candidatul potrivit” sau pe listă „potrivită”, mai ales în condițiile în care dreptul la vot a devenit universal.

Prin urmare, știind că populațiile maghiare și saxone beneficiau de proprietăți semnificativ mai mari asupra terenurilor agricole și pădurilor ca ponderea lor procentuală între toți locuitorii Ardealului, redistribuirea proprietăților, într-un mod perceput a fi mai echitabil, inclusiv considerând prejudecățile prevalente în acea perioadă, era considerat un interes elementar.

Prin urmare, supunerea terenurilor și pădurilor marilor proprietari unor arende forțate și exproprieri a constituit o soluție foarte avantajoasă pentru stat, pe de o parte pentru că din cauza dezintegrării marilor ferme au fost afectate resursele materiale ale proprietarilor, iar datorită procedurilor îndelungate și greoaie s-a distras atenția

și au fost atrase veniturile expropriațiilor de la dezvoltarea fermelor rămase în urma aplicării procedurilor de expropriere.

Prin încheierea tratatelor de pace care au pus capăt Primului Război Mondial, Transilvania a ajuns într-un alt sistem de relații internaționale, de această dată predominant anglo-francez, așa că a fost aproape imposibil ca proprietarii expropriați să reușească să-și apere interesele în mod eficient, nu în ultimul rând, datorită originii etnice, de vreme ce atât în propria (noua) lor țară cât și la nivel european erau percepuți ca aparținând elitelor unei puteri perdante a războiului mondial.

Când vine vorba de expropriere, într-un sens modern al instituției de drept, este imposibil să ne imaginăm acest lucru fără o adecvată și preliminară compensație.

Cu toate acestea, Legea privind reforma agrară a impus plata unor despăgubiri în rate pe o perioadă de 50 de ani, care, deși era purtătoare de dobânzi, era stabilită de comisiile județene de expropriere raportat la valoarea terenului expropriat. Cine avea posibilitate declara căi de atac atât cu privire la suprafața expropriată, cât și la valoarea compensațiilor, însă procedurile erau greoaie și anevoioase, generând complicații, care în cei 10–15 ani au ajuns și în fața Curților de Apel, existând multe care nu s-au finalizat nici până la cel de-al Doilea Război Mondial sau naționalizările comuniste.

În cele mai multe cazuri, cel de-al Doilea Război Mondial a găsit fostul proprietar expropriat cu documente necesare emise pentru plata compensațiilor, compensații care în afară de câteva rate nu au mai fost niciodată primite, sosind următoarea reformă agrară în anul 1945 și apoi, în 1949, naționalizarea.

În același timp, exproprierea a putut fi notată (nu și intabulată) în cartea funciară independent de plata prețului, imediat după finalizarea muncii pe teren constând în stabilirea limitelor terenurilor expropriate.

Totodată, când vine vorba de vânzarea către beneficiari a terenurilor, într-un sens modern, plata integrală a prețului de achiziție trebuia asigurată.

În conformitate cu Legea privind reforma agrară, prețul de vânzare urma să fie achitat după stabilirea prețului de expropriere și punerea în posesie a îndreptățiților, preț care putea fi plătit integral sau parțial atunci când noii proprietari erau puși în posesie. Mai mult, statul urma să contribuie cu 50 la sută din prețul de vânzare la achiziția de proprietate (cu excepția înființării și completării pădurilor și pășunilor comunale). Alți termeni nu figurau în lege pentru plata prețului de achiziție.

Rezultă că beneficiarii au fost puși în posesie după plata oricărei sume, cât de mică ar fi fost, deoarece nu exista vreo prevedere în lege care să prevadă plata integrală a prețului de achiziție ulterior punerii în posesie.

Aceste prevederi nu au fost puse în aplicare nici până în zilele noastre, deoarece nici măcar proprietatea statului nu a fost intabulată în cartea funciară, dărmită a celor împroprietăriți, din cauza neplății prețului terenului.

În același timp, numărul de cazuri în care proprietatea terenurilor expropriate puse în posesia îndreptățiților era intabulată în cartea funciară este neglijabilă, deși legile în vigoare din acea perioadă privind evidențele cadastrale funciare asigurau efect constitutiv de drepturi înscrierilor în cartea funciară.

Legea de expropriere a lovit cu deosebită cruzime parohiile în care numărul credincioșilor era mai puțin de 300 de suflete, și filiile sub 100 de suflete. În aceste cazuri, nici exceptarea de sub expropriere a 10 iugăre nu a fost valabilă și practic nu a rămas

teren care să răspundă nevoilor ecleziastice. În Transilvania, în special în regiunile cu enoriași puțini, exproprierea totală a proprietăților bisericești putea fi frecventă, ceea ce a îngreunat și mai mult viața deloc ușoară a comunităților ecleziastice mici.

Legea, în prisma realităților de astăzi, a fost surprinzător de discriminatorie în ceea ce privește pădurile și pășunile comunelor fostului regiment grăniceresc II român de la Năsăud, pe care le-a păstrat intacte ca păduri și pășuni comunale, față de pădurile și pășunile altor regimente grănicerești care puteau fi expropriate.

În timp ce pășunile comunelor de pe teritoriul fostului regiment grăniceresc II român de la Năsăud au constituit prin litera legii excepție de la exproprieri, în cazul altor zone din Transilvania, proprietățile comune puteau fi expropriate în baza unor criterii subiective, cum erau terenurile necesare efectivelor normale de vite.

După cum a indicat presa epocii, din proprietățile bunurilor private din Comitatul Ciuc s-au făcut exproprieri (deși bunurile au provenit de asemenea de pe teritoriul fostului regiment grăniceresc, cu diferența că acesta era unul secuiesc), în timp ce teritoriile din Năsăud rămâneau scutite,³ iar această inconsecvență legislativă denotă o lipsă a egalității de tratament.

De asemenea, este de neimaginat în conformitate cu legile în vigoare de astăzi, exproprierea unor păduri în scopul defrișării și transformării în pășuni comunale în localitățile în care interesul economic al comunității nu impunea această măsură.

Conform legislației de astăzi, terenurile nu pot fi scoase din fondul forestier decât cu schimb de teren agricol limitrof cu pădurea care să poată fi împădurită de Regia Națională a Pădurilor (Romsilva), obiectivul major fiind de a nu reduce suprafața pădurilor țării.

Au existat preocupări cu privire la interpretarea reformelor agrare și în perioada de dinainte de 1989. S-au studiat lucrări relevante din perioada interbelică a unor personalități marcante ale epocii respective, concluziile fiind desigur influențate de optica juridică a politicii socialiste.

Însă dacă se încearcă înlăturarea substratului ideologic specific perioadei, rămân totuși aspecte ale procesului legislativ care – puse în contextul vremii – pot ajuta la înțelegerea fenomenului și la motivele formei îmbrăcate de legile reformei agrare.

Astfel s-a încercat o analiză comparativă a opiniilor lui Lucrețiu Pătrășcanu privind reforma agrară din 1921,⁴ opinii exprimate în teza doctorat și în lucrarea sa „Problemele de bază ale României.” S-a observat consecvența cu care Pătrășcanu a aplicat aceeași metodologie în ambele studii, demersul istoric precedând analiza fenomenului.

Datele statistice au fost folosite intens, cu probitate științifică în reliefarea principalelor caracteristici ale agriculturii românești, atât din perioada anterioară anului 1918, cât și pentru perioada interbelică.

În pofida trecerii unei perioade însemnate de la începerea lucrărilor reformei agrare din 1921, s-a constatat că agricultura păstra caracterul extensiv și cerealier,

3 Tibor Kolumbán (2019): *A székely jogról és szabadságról: a székely közbirtokosságok története és jogi rendszere*, Tipographic, Miercurea Ciuc, p. 574.

4 Daniel Comșa: Reforma agrară din 1921 în viziunea lui Lucrețiu Pătrășcanu, *Acta Mvsei Napocensis*, 18/1981, p. 255–264, p. 262.

înapoiere care se datora lipsei de pământ (cu toate că reforma agrară viza declarativ tocmai împrăștierea celor fără pământ sau cu pământ puțin), insuficiența inventarului de animale și mijloace de producție, randamentul scăzut la hectar, persistența relațiilor precapitaliste, semiobage, în acest sector economic.

Spre deosebire de primul studiu, redactat în 1925 de către Lucrețiu Pătrășcanu și care trata reforma agrară prin prisma posibilelor schimbări pe care ea le anunța, „Problemele de bază ale României”, lucrare ulterioară, abordează același subiect reliefând, de data aceasta, nerealizările evidente ale reformei, vizibile între altele și datorită perspectivei istorice de care beneficia autorul în 1942.

Autorul concluzionează că prima reformă agrară, cea din 1921, a avut caracterul unui cataclism pentru destinele clasei moșierești, definitivând decăderea ei politică și economică, dar și posibilele motive ale cadrului legislativ al reformei și a sacrificării în parte a principiului protecției proprietății particulare, care s-ar fi datorat influenței burgheziei în procesul legislativ.⁵

III. EXPROPRIERI ÎN BAZA REFORMEI AGRARE DIN 1945

Conform articolului 2 din Legea nr. 187 din 23 martie 1945 pentru înfăptuirea reformei agrare, emisă de Ministerul Agriculturii, publicată în Monitorul Oficial nr. 68 bis din 23 martie 1945, scopul reformei agrare a fost:

- a) Mărirea suprafețelor arabile ale gospodăriilor țărănești existente, care au mai puțin de 5 hectare;
- b) Crearea de noi gospodării țărănești individuale pentru muncitorii agricoli fără pământ;
- c) Înființarea prin apropierea orașelor și a localităților industriale, a unor grădini de zarzavaturi pentru aprovizionarea muncitorilor, funcționarilor și meseriașilor;
- d) Rezervarea unor terenuri pentru școli agricole și ferme experimentale model în vederea ridicării nivelului culturilor agricole, a producției de semințe selecționate, a creșterii vitelor și creării și dezvoltării industriei agricole, terenuri care vor fi sub administrarea Statului.

Potrivit articolului 3 din aceeași lege, în scopul înfăptuirii reformei agrare,

trec asupra Statului pentru a fi împărțite plugarilor îndreptățiți la împrăștiere și pentru a constitui rezervele prevăzute la art. 2, pct. c și d, următoarele bunuri agricole cu inventarul viu și mort afectat acestora:

- a) Pământurile și proprietățile agrare de orice fel aparținând cetățenilor germani și români, persoane fizice sau juridice, de naționalitate (origine etnică) germană, care au colaborat cu Germania hitleristă.
- b) Pământurile și alte proprietăți ale criminalilor de război și ale celor vinovați de dezastrul țării;
- c) Pământurile celor care s-au refugiat în țările cu care România este în stare de război ori s-au refugiat în străinătate după data de 23. august 1944;
- d) Terenurile și toate bunurile agricole ale absenteiștilor;

5 Comșa (1981): p. 262.

- e) Terenurile a celor care în ultimii șapte ani consecutivi nu și-au cultivat pământurile în regie proprie, cu excepția loturilor până la 10 hectare;*
- f) Bunurile agricole de orice fel ale cetățenilor români care s-au înscris voluntari pentru a lupta împotriva Națiunilor Unite;*
- g) Bunurile de mână moartă.*
- h) Prisosul terenurilor agricole constituind proprietăți ale persoanelor fizice care depășesc suprafața de 50 de hectare, și anume: pământul arabil, livezile, fânețele, bălțile și iazurile artificiale, fie că servesc sau nu pentru pescuit, mlaștinile și terenurile inundabile.*

Observând evoluția proprietăților private, cea de-a doua reformă agrară a limitat la 50 de hectare întinderea unei gospodării individuale sau familiale.

Conform legii, toate bunurile agricole expropriate au trecut fără nicio despăgubire, pe deplin, în proprietatea Statului, pentru a putea fi atribuite celor fără pământ sau cu pământ puțin.

Guvernul țării, legiferând reforma agrară, a hotărât în deplină solidaritate să satisfacă astfel una din cele mai arzătoare năzuințe a țărănimii: dreptul de a stăpâni pământul pe care îl muncește. Prin reforma agrară, proprietatea individuală țărănească este întărită. Proprietatea țărănească mică și medie pășea pe un drum de prosperitate.⁶

Foștii proprietari, afectați fără excepție de recvirările armatelor care s-au ciocnit pe fronturi, recvirări care au vizat atât inventarul viu, cât și mort (animale domestice, animale de tracțiune, rezerve de cereale, mijloace de transport, utilaje etc.), neavând la dispoziție niciun răgaz pentru a-și reface capacitățile necesare reluării producției agricole după război, au suferit astfel o nouă pierdere a proprietăților, de această dată în mod legiferat fără vreo despăgubire.

Foștii proprietari s-au putut bucura doar o scurtă perioadă de proprietățile rămase – în limita celor 50 ha teren agricol și pădurile în privința cărora Legea nr. 187 din 23 martie 1945 nu a conținut prevederi – de vreme ce a intervenit exproprierea totală în 1949.

Conform art. 2 al Decretului nr. 83/1949,⁷ au trecut în proprietatea Statului, ca

bunuri ale întregului popor:

- a) Exploatarea agricole moșierești care au făcut obiectul exproprierii, potrivit Legii nr. 187 din 1945 și fermele model, constituite prin efectul aceleiași legi, cu întreg inventarul viu, mort și clădiri, aparținând sau afectate acestor exploatare, indiferent de locul unde se afla;*
- b) Instalațiile agricole și semi-industriale, bunurile și materialele destinate exploatareii agricole, produsele agricole destinate valorificării, oriunde s-ar găsi depozitate, aparținând exploatareii moșierești expropriate;*
- c) Toate creanțele, titlurile, precum și participările și drepturile cuvenite decurgând din activitatea exploatareilor moșierești expropriate.*

⁶ *Scânteia*, 24 martie 1945, nr. 177, p. 1.

⁷ Decretul nr. 83/1949 din 2 martie 1949 pentru completarea unor dispozițiuni din Legea nr. 187/1945, emis de Ministerul Agriculturii publicat în Buletinul oficial nr. 1 din 2 martie 1949.

Desăvârșindu-se astfel încetarea existenței gospodăriilor, fermelor mari, a urmat perioada în care au fost vizate absolut toate proprietățile private prin cooperativizarea agriculturii.

Implementarea colectivizării a avut loc între anii 1949 și 1962, și a presupus transferul terenurilor proprietate privată către gospodăriile colective și a afectat o mare parte a populației (din cei 16.000.000 de locuitori ai țării în perioada respectivă, 12.000.000 de oameni locuiau în mediul rural).⁸

Desigur eu existat și zone în care cooperativizarea nu se putea realiza (sau nu s-a dorit a fi realizat), în special în zonele de deal și de munte, de vreme ce lipsea terenul arabil. În acele locuri viața rurală a decurs cu foarte puține schimbări până în 1989, însă fără a se mai ține o evidență a schimbării proprietarilor în cartea funciară, de vreme ce a intervenit sistemul registrelor agricole ca bază a impozitării în locul cărților funciare, care astfel au devenit neglijate.

Argumentul în favoarea colectivizării a fost că economia țărănească la scară mică nu era suficient de eficientă, dar argumentele decisive au fost mai degrabă ideologice decât economice: atât timp cât proprietatea privată reproduce continuu capitalismul nedorit, economia colectivă este forma potrivită pentru funcționarea agriculturii.⁹

Analiza legii de reformă agrară din 23 martie 1945 și a rezultatelor aplicării prevederilor ei, în opinia unor cercetători, a condus la concluzia că împroprietărirea a reprezentat, prin excelență, un act de natură politică, o „nadă” oferită țăranilor. Potrivit expresiei unui observator străin, istoricul american Henry L. Roberts, care a întreprins o analiză minuțioasă a satului românesc din secolul XX: „[j]udecând reforma agrară din 1945, este necesar să ne dăm seama că ea nu a fost o reformă autohtonă, căci și-a avut sursele în Uniunea Sovietică și că scopurile imediate ale acesteia au fost politice, nu economice.”¹⁰

În concluzie, într-o perioadă de aproximativ 40 de ani s-a limitat treptat, dar până la final drastic, posibilitatea de funcționare a fermelor mari, până la anihilare, pentru ca apoi acestea să reapară sub formă de cooperative agricole, în care toți proprietarii au fost obligați să își predea proprietățile în mod gratuit; însă aceste schimbări nu au avut loc bazându-se pe criterii economice, ci mai degrabă ideologice.

IV. DOBÂNDIREA DREPTULUI DE PROPRIETATE DE CĂTRE ORGANIZAȚIILE COOPERATISTE

După începerea colectivizării s-a format și o ramură de drept, anume dreptul cooperatist, cel mai probabil pentru a crea impresia importanței deosebite a fenomenului

8 Zsolt Fegyveresi (2018): Erdély közjogi integrálása és a két világháború közötti demokratikus berendezkedés (1918–1937), în Emőd Veress (ed.), *Erdély jogtörténete*, Forum Iuris, Cluj-Napoca, p. 473.

9 Fegyveresi (2018): p. 473.

10 Dumitru Șandru: Impactul reformei agrare din 1945 asupra țăranimii, *Xenopoliana*, Tomul VII, 1-2/1999, p. 17–36; Andi Mihalache, Gheorghe Onișoru: Comunismul în România: ideologie, întemeieri, dileme, *Xenopoliana*, 7/1999, p. 17.

cooperativizării, fenomen care totuși era unul de sorginte sovietică, impus cu forța de stat, împotriva voinței proprietarilor de terenuri agricole.

Astfel s-a definit noțiunea cooperativizării la capitolul dreptului de proprietate al organizațiilor cooperatiste ca fiind modul de dobândire a dreptului de proprietate de către cooperativele de producție (agricolă și meșteșugărească); ea constă în socializarea voluntară a principalelor mijloace de producție prevăzute de statute.

Cu privire la bunurile supuse cooperativizării, dreptul de proprietate al cooperativei de producție se dobândea nu printr-o multitudine de acte de transmitere, cu titlu singular, a fiecăruia dintre ele, ci prin efectul manifestării de voință a persoanei fizice și a cooperativei ca persoană juridică, săvârșită în vederea dobândirii calității de membru cooperatist. Cooperativizarea se înfățișează ca un act unitar, care produce efecte deosebite: încetează dreptul de proprietate individuală și ia naștere dreptul de proprietate socialistă cooperatistă.

În aceste condiții, obligațiile pe care micul producător (agricol sau meșteșugar) le-a avut înainte de cooperativizare în legătură cu bunurile respective nu trec asupra cooperativei (sub rezerva drepturilor statului), chiar și atunci când, potrivit regulilor de drept comun, obligațiile corespunzătoare unor drepturi reale trec la un succesor cu titlu singular.

Cooperativizarea este, deci, un mod original de dobândire a dreptului de proprietate, organizația cooperatistă care dobândește bunurile cooperativizate neputând fi urmărită pentru obligațiile personale ale celor care au devenit cooperatisti.

Au fost supuse cooperativizării, în cooperativele agricole pământul (cu excepția terenurilor pe care se află casa de locuit și construcțiile gospodărești anexe, precum și curtea), animalele de muncă și inventarul agricol principal pe care cel ce devine cooperatist le posedă în proprietate, iar în cooperativele meșteșugărești mașinile, utilajele și uneltele ce aparțineau meșteșugarului și de care s-a folosit în exercitarea meseriei sale.

Cooperativizarea opera numai cu ocazia dobândirii calității de membru cooperatist nu și ulterior acesteia, ceea ce înseamnă că bunurile de felul celor enumerate în statute, dobândite ulterior datei intrării în cooperativă, nu sunt supuse cooperativizării.

În cazul cooperatistului agricol, aceste bunuri nu pot fi nici păstrate în proprietatea acestuia, el fiind obligat să le înstrăineze în termenul hotărât de adunarea generală.

După expirarea termenului, astfel de bunuri deținute de cooperatist s-au valorificat de către cooperativa agricolă, în contul proprietarului. Terenurile fără construcții, dobândite de cooperatist prin moștenire legală, au fost trecute în proprietatea obștească a cooperativei agricole de producție.¹¹

Cu privire la principalele moduri speciale de dobândire a dreptului de proprietate de către organizațiile cooperatiste, s-au enumerat

- cooperativizarea,
- achitarea părților sociale subscrise,
- reproducția socialistă lărgită,
- ajutorul acordat de stat,

11 Ernest Lupan (1977): *Drept cooperatist*, Editura didactică și pedagogică, București, p. 110.

- vârsarea sumelor de bani prescrise și a celor încasate sub forma unor sancțiuni bănești la fondurile cooperativei,
- plata taxei de înscriere și a cotizațiilor.¹²

Pe lângă obligarea cunoscută prin forța coercitivă a statului a micilor proprietari de a preda terenurile agricole din proprietatea lor cooperativelor agricole, prezintă relativ interes ajutorul acordat de stat cooperativelor deja înființate.

Astfel, principiul sprijinirii materiale a cooperativelor a apărut în prevederile art. 10 alin. (2) din Constituția vremii, în legile nr. 14/1968 și nr. 6/1970, precum și în mai multe reglementări speciale referitoare la cooperația agricolă.

Statul a sprijinit organizațiile cooperatiste în realizarea obiectivelor lor prin acordarea de credite, aprovizionarea cu materii prime, materiale, utilaje, mijloace de transport și mărfuri, reduceri și scutiri de impozite, executarea lucrărilor agricole cu mijloace mecanizate ale statului, atribuirea de terenuri în folosință din fondul funciar de stat. Ajutoarele din partea statului destinate cooperativelor puteau fi directe, când anumite bunuri sau sume de bani treceau nemijlocit din proprietatea statului în proprietatea organizațiilor cooperatiste, măbind efectiv patrimoniul acestora (prin creșterea activului sau micșorarea pasivului), sau indirecte, când statul nu trecea un anumit bun în proprietatea cooperativei, dar în urma folosirii aceluși bun cooperativa realiza venituri proprii, cum este cazul terenurilor agricole date în folosință C.A.P., sau când statul executa lucrările agricole pe terenurile C.A.P., pregătea cadre de specialiști și-i repartiza să lucreze în cooperative etc. De asemenea puteau fi trecute unele utilaje din sectorul de stat, de la întreprinderile naționale sau de industrie locală în proprietatea cooperativelor, atunci când astfel de utilaje nu le-au mai fost folosite, dar puteau fi utilizate în unitățile de producție. Transmiterea s-a făcut cu plată, prin actul conducerii organizației centrale de stat sau prin decizia comitetului executiv al consiliului popular județean ori al municipiului București.¹³

Problemele generate de cooperativele agricole s-au manifestat și prin pensiile foarte mici acordate membrilor cooperatori.

Doar printr-o lege din 1977 se introduce pensia pentru membrii CAP-urilor și țăranilor individuali necooperativizați. Unul din neajunsurile legii era faptul că agricultorii au fost dezavantajați față de muncitori atât în ceea ce privește vârsta de pensionare cât și anii de vechime (muncitorii aveau o limită de vârstă mai scăzută, membrilor CAP li s-a calculat vechimea în muncă pe baza numărului de norme și nu a anilor de angajare).

Beneficiile de pensii în perioada comunistă se situau la un nivel comparabil cu veniturile salariaților, excepție făcând pensiile agricultorilor, foarte reduse.¹⁴

Anume, cu toate că micii proprietari au fost obligați să predea terenurile lor către cooperativele agricole, fiind lipsiți de posibilitatea de a le folosi în mod individual, de

12 Lupan (1977): p. 109

13 Lupan (1977): p. 114.

14 Marian Preda, Cristina Doboș, Vlad Grigoraș (2004): *Studiul nr. 9. Sistemul de asigurări de pensii în România în perioada de tranziție: probleme majore și soluții*, Institutul European din România, București, p. 19.

a le înstrăina, fiind obligatorie prestarea de munci agricole – după o viață de muncă prin care s-a creat o valoare considerabilă – au beneficiat de pensii foarte reduse.

V. CONCLUZII

Ceea ce s-a negat în mod consecvent prin cele două reforme agrare, anume că gospodăriile agricole sunt sustenabile și eficiente doar prin concentrarea unor mari suprafețe de terenuri agricole, doar astfel putându-se asigura o bază materială pentru eficientizarea producției, a fost pus în practică prin cooperativizarea agriculturii în perioada socialistă, când a avut loc o dezvoltare incontestabilă a tehnicilor agricole, a mijloacelor de producție mecanizate, a colaborării cooperativelor agricole cu specialiști, a realizării infrastructurii de irigații, corectare a torenților de apă, a depozitării produselor agricole.

Această dezvoltare s-a frânt odată cu apariția Legii nr. 18/1991, când s-a legiferat reconstituirea dreptului de proprietate privată asupra terenurilor și a început procedura retrocedărilor, neterminată nici în zilele noastre. Însă necesitatea reînființării unor ferme private mari cu capacități de producție serioase a fost confirmată prin evoluțiile post-decembriste, anume după ce în primă fază a avut loc dezintegrarea cooperativelor agricole și restituirea proprietăților solicitanților cărora li s-au confiscat terenurile prin reforma agrară din 1945 sau care au fost forțați să intre în cooperative agricole de producție cu terenurile deținute. În foarte multe cazuri micii proprietari au ajuns să-și vândă terenurile sau să le arendeze unor structuri agricole mari, dându-și seama că agricultura nu era rentabilă pe suprafețe mici, nu asigura venituri suficiente pentru un trai decent.